

13 – лекция: Ж.Аймауытов және М.Әуезов, М.Жұмабаев

Жүсіпбек — өз заманының белгілі сыншысы болған, әдебиет мәселелеріне қатысты көптеген ой-пікір қалдырған жазушы. Оның мақалаларынан, хаттарынан, тіпті көркем шығармаларының ішінен де автордың жазу өнері жайлы, оның ерекшеліктері туралы, суреткердің психологиялық, шығармашылық сипатын түсінудің принциптері жайлы қызықты ойлар кездеседі. Әдебиеттің жаңа дәуірдегі міндеттерін түсіне білген жаңа көзқарасты қаламгер ретінде ол сөз өнеріне, оның өкілдеріне тың міндеттер артты. Олардың ішінде белгілі бір дәуір әдебиеті дамуына арналған шолу да, жеке ақынның шығармашылық бетін анықтауға құрылған портрет те, рецензиялар да кездеседі. Жүсіпбектің алғашқы сын еңбектерінің бірі — оның М.Әуезовпен бірігіп жазған («Екеу» деп қол қойған) «Абайдан соңғы ақындар» атты мақаласы. Ол «Абай» журналының бірінші санында (1918) басылған. Мұнда қазақтың болашақ екі ұлы жазушысы өздері сусындаған, ұлттық әдебиеттің бүгінгі күйі мен болашағы жөнінде сыр бөліседі. Онда ұлттық сана-сезімнің оянуы, оның әдебиетке әсері, қазіргі ақындар шығармашылығының бет алысы сияқты маңызды мәселелер қаралады. Әдебиеттің еркендеп, ақын-жазушылардың қатары өсуін олар ұлттық оянуымен байланыстырады. «Бұл оянуға бірінші — Абай, екінші — «Қазақ» газеті, үшінші — жалпы жұрттың ғылымға бет алуы себеп болды», — деп жазады.

Аталған дәуір ақындары шығармашылығы мақалада үш топқа бөлініп талданады. Оның бірі — сыршыл (лирик) ақындар, екіншісі — «сезім мен қиялға тәрбие, әсері аз, ақылға азығы бар, халықшыл (народник) ақындар», үшіншісі — ескі өлең, жыр, тақпақтарға еліктеушілер. Осы қатарда сыншылар Мағжан, Ахмет, Сұлтанмахмұт, Ахмет Мәметов, Міржақып, Сәбит Дөнентаев сияқты сол дәуірдің көрнекті тұлғаларының шығармашылық өнерін салыстырады. Мағжан мен Сұлтанмахмұттың кейбір сыршыл жырлары мен Ахметтің «ойды оятуға, миды сергітуге мұнлы, мұқтаж, терең мақсат түртіп шығарған» өлеңдерін зор бағалайды. Сонымен бірге мақалада сол дәуір әдебиетінің елеулі олқылықтары сөз болады.

Жүсіпбектің сын еңбектерінің ішінде оның «Мағжанның ақындығы туралы» атты мақаласы («Лениншіл жас» журналы, 1923, №5) айрықша орын алады. Бұл — кеңес әдебиеті сынының қалыптасып кәсіптік мамандығын

жетілдіре түскен тұсында жаңа сын үлгісіне бағыт, бағдар берген мақала. Онда Жүсіпбек Мағжан ақындығы жайлы ойларын оның шығармаларын талдау арқылы дәлелдей отырып, әдеби шығарма талдаудағы сынның негізгі міндеттеріне, әдебиеттанудың келелі мәселелеріне назар аударады. Әсіресе жазушының көркем туындыны бағалаудың өлшемі, принципі туралы ойлары маңызды.

Үлкен таланттардың қай-қайсы болса да, өз заманымен, оның жағдайларымен, ереже-қағидаларымен қайшылыққа келмей тұрмаған. Сол үшін таяқ жеген, қағажу көрген. Абай да өз тұсында ешкіммен түсінісе алмаған. Мағжан да осы кепті киді. Өз дәуірімен ымыраға келіп, оның жақсы жақтарын жырлаған Жүсіпбек те іштей коммунистік режимнің адам ырқын тежеп ұстауға тырысуын мойындамаған. Кейінгі Қасым Аманжолов, Мұқағали Мақатаев тағдырында да осыған ұқсас жайлар аз емес. Ақын тағдырын қиындататын да— оның осы өр мінезі, ойындағысын жасырмай еркін айтатыны. Бетке айтқанды қандай режим болса да ұнатпаған. Жүсіпбектің Мағжан арқылы күн тәртібіне қойып отырғаны да осындай жағдайларды материалистік маркстік, адамгершілік тұрғысынан әділ бағалау.

Ақын шығармашылығын бағалаудағы сынның міндетін Жүсіпбек айқын тұжырымдайды. Оның шығармашылық өнерді талдау әдісі дүниені, құбылысты өз ортасы, уақыт, кеңістік, шындығымен байланыстыра қарайтын ғылыми әдіснамаға негізделеді. «Әр адамның, әр ақынның өрісі: бірінші — заманға, екінші — туып, өскен әлеуметіне, үшінші — нәсіліне (тұқымына) байлаулы», — дейді ол. Оның Мағжан ақындыры жайлы толғамдары да осы ұстанымнан өрбиді.

Кеңес өкіметінің алғашқы жылдары елдің бәрі тап күресі, тап мүддесі деп жатқанда, жалпы қазағын, жалпақ елін жырлап, оның қайғысына ортақтасқан Мағжанның сыршылдығына Жүсіпбек түсіне қарайды. Ақынның «жалғыз таптың пайдасына сөйлемей, тап көлемінен шығып», «жалпы шындыққа, жалпы адам баласының қамына да құлаш ұрып кететінін» сыншы талант табиғатының ерекшелігі деп таниды. Оның шығармашылығын, көзқарасын туып-өскен ортасымен, қазақ халқының әлеуметтік даму жағдайларымен байланыстыра қарайды. Мағжанның «ұлтшылдық сезімге жармасуын» ол халықтың отаршылдыққа қарсы, азаттық аңсаған идеяларымен тұтастықта түсінеді. Ақын поэзиясының дарашылдық сипатының төркінін де дәуір өзгешеліктерінен іздейді. Мағжан шығармашылығындағы уайымшылдық сарынын да заманның қазақ халқының басына түскен ауыртпашылығынан

көреді. Қоғамдық құрылыстардың тарихи алмасуы тұсында мұндай ақындық көзқарастың тууы заңдылығын сыншы дәлелді фактілермен логикалық талдау арқылы түйіндейді. «Әдебиет тарихын тексерген кісіге мәлім: ескі тұрмыстың шаңырағы ортасына түсіп, жаңа тұрмыс әлі орнықпаған көшпелі дәуірдің ақындарында мұң-зардың, торығудың сарыны болады. Ақын жаңаның жақсы екенін білсе де, сол өмірге тосаңсып түсіне алмай, жаңа заманның, адамы бола алмай, көп тайқалақтайды. Ақсүйектер дәуірі күйреп, капитал дәуіріне көшерде, ақсүйек ақындарында да торығу, ескіні жырлау болған. Өйткені ескі өмірдің жақсы жақтары көңілде сайрап тұрады, жаңаның, не боларына көзі жетпейді»,—деп жазады Жүсіпбек. Сыншының бұл пікірлерінің жалпы әдебиет тарихы үшін де маңызы зор.